

El nucli ibèric de Tàrraco: dels inicis a la integració dins la ciutat romana

M.T. Miró

Durant els anys 1985 i 1986, el Servei d'Arqueologia ha portat a terme excavacions d'urgència als solars núm. 24 i núm. 33, 35 i 37 del carrer dels Caputxins de Tarragona, amb motiu de la construcció d'uns edificis d'habitatges.

Al solar núm. 24, s'havien practicat excavacions amb anterioritat, l'any 1978, per part del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, sota la direcció de M. Berges. En aquella ocasió, va aparèixer un lot de ceràmica àtica que va fer suposar l'existència d'un poblat ibèric a la zona. Malauradament, no es van donar a conèixer els resultats de l'excavació.

El solar núm 24 es troba situat entre els carrers dels Caputxins i del Dr. Zamenhoff, i el núm. 33, 35 i 37, en confrontació amb l'anterior, entre Caputxins i Gasòmetre. Ambdós són dalt d'un petit turó que s'eleva uns trenta metres sobre el nivell del mar, delimitat el traçat actual dels carrers de Sevilla, Gasòmetre, Soler i Dr. Zamenhoff, a l'esquerra de la desembocadura del riu Francolí i amb un escarpament a la part meridional des del qual es domina el port natural.

Al solar núm 24, s'han dut a terme tres intervencions. A la primera, es van obrir una rasa i tres cales, en els llocs on s'havien projectat els pilars de l'edifici, i es van netejar també les cales fetes el 1978. A la segona, es va excavar l'únic sector de la part posterior del solar que no havia estat rebaixat amb màquines, i la tercera va consistir en l'excavació de l'estratigrafia que restava adossada a la fonamentació d'una casa moderna.

Al solar corresponent als núm. 33, 35 i 37, es van practicar en diferents intervencions setze cales, en el lloc destinat a situar els pilars de fonamentació de l'edifici.

La impossibilitat d'excavar en extensió ha fet que, si bé des del punt de vista cronològic es pot establir una seqüència, el coneixement de les estructures sigui necessàriament parcial i restin alguns problemes per resoldre.

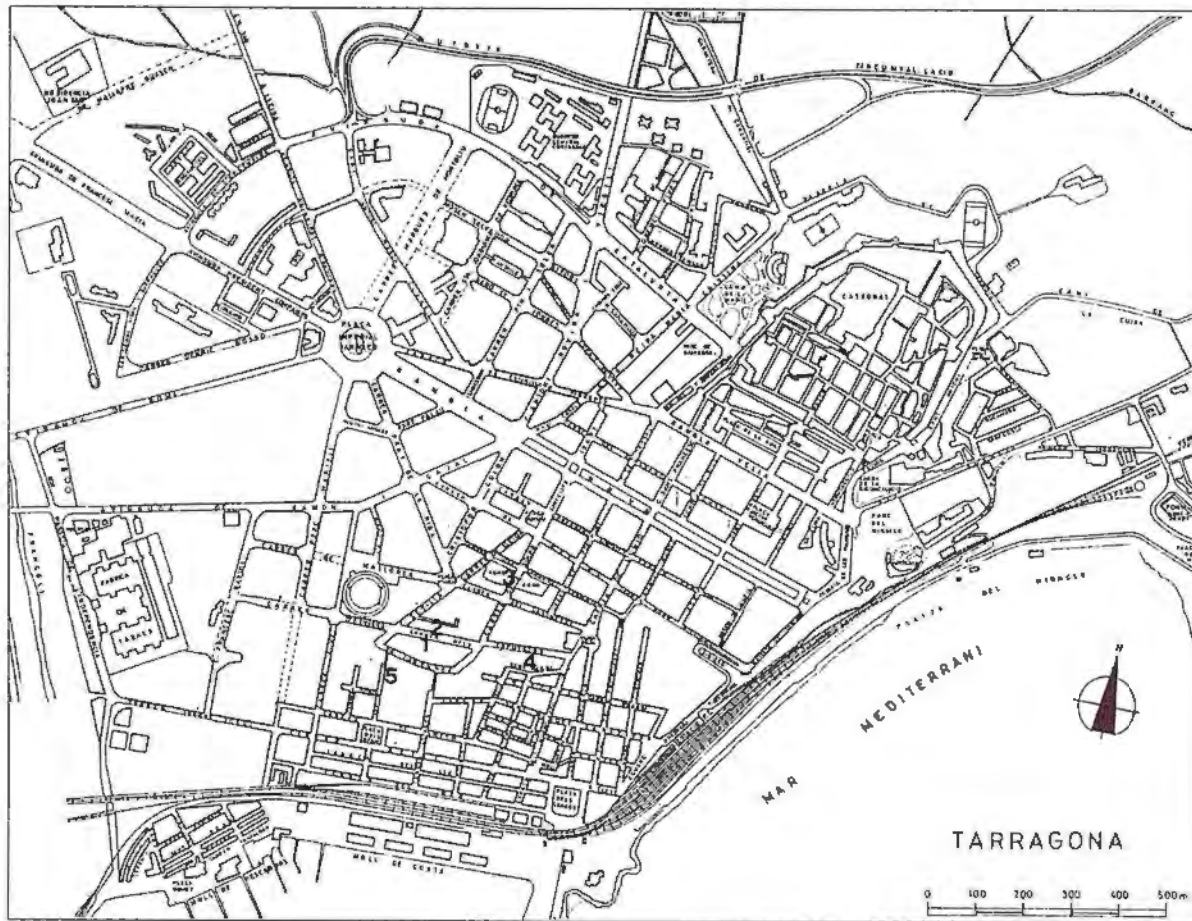

FIGURA 1. Situació dels solars excavats i altres restes arqueològiques de la zona. 1 Caputxins, 24. 2 Caputxins, 33, 35 i 37. 3 Fòrum Municipal. 4 Teatre. 5 Torre de la muralla, carrer Vapor.

CAPUTXINS, NÚM. 24

En aquest solar van aparèixer els nivells més antics, els quals corresponen a capes de regularització de la roca, associats amb materials datables a finals del segle V o principis del IV aC (ceràmica àtica de vernís negre i de l'estil de Sant Valentí). Hi ha restes de murs que corresponen a aquest moment inicial del poblat, els quals estan molt arrasats.

La resta d'estructures d'època ibèrica es poden datar en ple segle IV aC. Aquestes consisteixen en murs de pedra seca i paviments de fang cuit. D'entre el material dels estrats de reompliment, cal destacar la presència de ceràmica àtica de vernís negre (principalment pàteres de la forma Lamboglia 21 i sílex del tipus *stemless inset lip*), púnica (àmfores i morters) i àmfora massaliota en gran quantitat.

La fase següent documentada en aquest solar correspon ja a un horitzó tardorepublicà amb habitacions de murs de pedra lligades amb morter i revestides d'estuc i paviments de fang cuit que són substituïts per altres de morter de calç. El material consisteix en campaniana A (formes Lamboglia 5, 26 i 27, i Morel 2.970 i 7.711), ceràmica de producció etrusca (Morel 4.753 i 3.121), parets fines i àmfora i ceràmica comuna itàlica i proporciona una data del 150/125 aC per al moment d'enrunament de les habitacions. La ceràmica comuna continua essent la ibèrica, entre la qual destaca la ceràmica pintada, de color roig vinós, amb motius geomètrics i vegetals.

També d'època republicana, però en un moment més tardà (finals del segle II o segle I aC), es documenta una xarxa de clavegueres i posteriorment un paviment d'*opus signinum* de grans dimensions, d'època augusta, el qual restà aïllat de qualsevol tipus de construcció, ja que el seu voltant va ésser escapçat per les remocions de terra efectuades al solar.

Vers el 30 aC, es construeix sobre restes del poblat un gran edifici, del qual es conserva part de la fonamentació d'una de les façanes, ja que la resta va ésser destruïda quan va construir-se la casa que avui ocupa el solar núm. 22 del carrer dels Caputxins. El mur de fonamentació té un metre d'amplada i és construït en cinc blocs. A la part superior, es conserven dues lloses de marbre que correspondrien al nivell de sòl de l'edifici. Aquestes lloses semblen estar situades a la part central del mur i ocupen un espai de 2,5 m. El marbre està repicat i hi ha encaixos per a la instal·lació d'una balustrada. Al costat est, hi ha una base de columna, formada per dos carreus de pedra del Mèdol, i se suposa l'existència d'una altra base a l'altra banda. El material aparegut a la rasa de fonamentació consisteix, majoritàriament, en ceràmica campaniana A i B, terra sigil·lada itàlica, parets fines i dos fragments de terra sigil·lada sud-gàl·lica, cosa que ens porta a datar la construcció de l'edifici entre el 30 i el 50 dC, atesa l'absència de terra sigil·lada hispànica.

Durant la segona meitat del segle I dC, es construeix un altre gran edifici, del qual es conserva la planta completa, de murs d'encofrat i pilars de carreus del Mèdol, alguns encoixinats. Els nivells superiors del solar han estat escapçats.

CAPUTXINS 33, 35, 37

La problemàtica arqueològica d'aquest solar és bastant diferent de l'anterior, i s'a-greugen els problemes d'interpretació i de relació d'estructures pel mètode emprat en l'excavació (realització de sondeigs d'1,5 m x 1,5 m).

Els nivells ibèrics apareguts corresponen a habitacions del segle III aC, horitzó que no estava representat al solar anterior. La tècnica constructiva és similar a la utilitzada a les habitacions del IV: murs de pedra seca de pedres bastant regulars. No s'han documentat paviments. El material aparegut consisteix en ceràmica ibèrica, àmfora grecoitàlica i ceràmica de vernís negre dels tallers occidentals. Cal remarcar que els nivells ibèrics tan sols apareixen a les cales més properes al carrer, mentre que a les cales interiors no s'ha documentat cap estrat anterior al segle I, amb l'excepció d'una cala situada a l'extrem nord-oest del solar, on va aparèixer un únic estrat de reompliment de 3 m de potència amb materials republicans (segle II aC).

Datable als segles I aC i I dC, s'han documentat una sèrie d'estructures corresponents a edificis amb carreus, fonamentades directament sobre la roca, les quals no semblen correspondre a una zona d'habitació, sinó a una àrea d'ús públic. Una part d'elles es troben obliterades per una gran claveguera, direcció nord-est/sud-est, datable al segle II dC. D'altres, per un estrat de reompliment de la segona meitat del segle III dC, associat amb un mur de pedres lligades amb morter.

Part de les estructures van ésser destruïdes amb la construcció del fossar del Fortí Reial, restes del qual han aparegut a l'excavació.

EVOLUCIÓ URBANÍSTICA A LA ZONA DEL POBLAT IBÈRIC

Aquests darrers treballs a la part baixa de la ciutat confirmen l'existència d'un nucli ibèric, el qual s'inicia a finals del segle V aC o principis del IV aC i es desenvolupa al llarg dels segles IV i III aC.

No obstant això, la migradesa de les troballes dóna poca informació sobre la distribució urbana i l'extensió del poblat.

La situació del poblat és la típica dels assentaments ibèrics de la zona. El nucli ocupa un petit turó vora el mar i domina el port natural. En desconeixem els límits exactes, suposem que devia ocupar la carena del turó, i també si estava o no emmurallat, informació que podria ampliar-se en intervencions posteriors als escassos solars que resten intactes a la zona, que va sofrir grans remocions de terra els anys seixanta i setanta, amb motiu del creixement urbanístic, i es van perdre així gran part de les restes arqueològiques.

Fins ara no es coneix cap habitació completa que pugui donar indicis sobre l'urbanisme del poblat, ja que les estructures aparegudes són molt parcials, si bé sembla deduir-se una sèrie d'habitacions alineades amb parets comunes. No tenim documentat cap accés.

La tècnica constructiva utilitzada per als murs és la pedra seca, i s'usen pedres del país, bastant regulars. Els paviments poden ésser de fang cuit o de terra piconada. No s'han documentat altres elements constructius, excepte un forat de pal i una possible llar

caiguda i esclafada sobre el reompliment d'una de les habitacions, com passa a la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Ballbé *et alii*, 1986), la qual cosa podria fer pensar en l'existència d'un segon pis.

Els materials d'importació consisteixen bàsicament en ceràmica àtica i àmfora púnica, i destaca la considerable quantitat d'àmfora massaliota apareguda en relació amb altres establiments ibèrics de la zona (Sanmartí, Santacana i Serra, 1984), que podria fer pensar en una relació comercial directa amb els grecs d'Empòrion i de Massàlia, fet que potser explicaria la bona acceptació per part dels ibers dels romans a l'inici de la Segona Guerra Púnica, perquè eren aliats d'aquestes ciutats.

Respecte al pas del món ibèric al romà, no s'ha detectat cap senyal de violència, de destrucció o d'incendi, cosa que confirma el que diuen les fonts sobre el desembarcament dels Escipions a *Tarraco* i l'establiment del *praetorium* militar. Sembla que el nucli indígena continua la seva vida, i evoluciona progressivament fins esdevenir una part més de la ciutat romana. Una prova d'això és el fet que quan es construeix la segona fase de la muralla, a principis del segle II aC, aquesta encercla el poblat dins el seu perímetre. Darrerament, s'han documentat restes de la muralla republicana al carrer de Vapor, al peu del penya-segat sobre el qual es troba situat el nucli ibèric (Aquilué i Dupré, 1986, p. 12) i que deu correspondre al tram descrit per Ponç d'Icard al segle XVI, situat al sud-oest de la ciutat (Duran, 1984, p. 103).

Durant l'època republicana, aquesta zona forma part de l'àrea residencial de la ciutat i s'han documentat diverses estructures d'habitació. Durant un cert temps, coexisteixen les tradicions ibèriques amb les romanes, fet que s'observa en el manteniment de certes tècniques constructives i, sobretot, en la utilització de ceràmiques indígenes, cosa que va fer pensar a Serra Vilaró (Serra, 1932) que havia localitzat nivells ibèrics a les excavacions del fòrum, mentre que, en realitat, eren tardorepublicans.

A partir del segle I dC, s'observa un canvi de fesomia a la zona. D'estructures d'habitació, es passa a estructures de caire monumental o d'ús públic (grans edificis construïts amb carreus del Mèdol, amb marbre i amb elements constructius com pilastres i columnes), que comporta en part l'arrasament de nivells anteriors.

Aquest canvi urbanístic es pot relacionar amb l'ampli programa constructiu que afecta la ciutat al llarg d'aquest segle i del qual destaca la gran reforma de la part alta, així com la construcció del teatre, l'amfiteatre i la reforma del fòrum municipal, el qual, segons les darreres investigacions (Mar i Ruiz de Arbuló, 1986), devia ocupar una àrea molt més extensa de la que s'havia cregut fins ara, i devia situar-se l'àrea del *forum* en direcció sud-oest.

Cal remarcar la proximitat d'aquests solars amb el fòrum municipal, situat uns 150 m al nord, si bé la difícil interpretació de les estructures no ens permet formular, de moment, cap hipòtesi. Cal recordar, també, que ens trobem en una zona on s'han documentat diverses troballes de caire monumental, com pot ésser l'àrea adjacent al teatre (Roca, 1983) o les ruïnes que Hernández Sanahuja (1884) atribuïa a un gimnàs, termes i temples, situats als carrers Gasòmetre i Soler.

Als voltants del segle II dC, aquesta zona sofreix noves reformes, documentades per la instal·lació de clavegueram, que en part inutilitza un sector de les construccions.

S'ha constatat una ocupació de la zona, pel cap baix, fins a finals del segle III dC, època a la qual sembla correspondre altra vegada un nivell d'hàbitat.

EL NUCLI IBÈRIC I ELS ORÍGENS DE TARRACO

Amb la confirmació de l'existència d'un nucli ibèric a la part baixa de la ciutat de *Tarraco* sembla tancada, ja, la controvèrsia sobre els orígens de la ciutat. El 208 aC, quan els Escipions arriben, troben la zona ocupada i estableixen el seu *praetorium* al costat de l'*oppidum* indígena, i ocupen, però, la part alta del turó tarragoní, lloc fàcilment defensable i amb una àmplia visibilitat sobre el port i el poblat.

Això soluciona el problema de les fonts, generalment Livi i Polibi mencionen *Tarraco* com una ciutat ja existent, sense parlar en cap moment de la seva fundació, problema plantejat per M. J. Pena (1984, p. 77) en el seu estudi sobre les primeres fundacions romanes a Hispània. Crec, tal com apunta ella, que la frase de Plini «*Tarraco Scipionum opus*», (*H. N.* III, 21), es refereix a una obra d'ocupació del territori i de desenvolupament d'una sèrie d'activitats, més que a una fundació en el sentit estricte del terme. *Tarraco*, com a ciutat romana, neix a partir d'un *praesidium* militar.

La cosa que també es pot afirmar tenint en compte les darreres investigacions dutes a terme a la part alta de la ciutat és la inexistència d'un nucli ibèric en el lloc on els Escipions establiran el seu *praesidium*, com ja assenyalen Aquilué i Dupré (1986, p. 14-15), atès que els únics nivells estratigràfics anteriors a les grans reformes urbanístiques d'època flàvia són els localitzats a les excavacions de la nova seu del Col·legi Oficial d'Arquitectes, els quals corresponen a nivells de regularització de la roca i s'han pogut datar entorn del 150/125 aC (Aquilué, 1984). La presència de materials més antics apareguts a la part alta, com ara les ceràmiques àtiques del reompliment de la muralla (Lamboglia, 1974), no donen cap indicatiu d'un assentament ibèric en aquesta zona, ja que es tracta d'elements residuals i fora de context.

Pel que fa a l'antiga controvèrsia sobre la cronologia de la muralla, atribuïda als ibers per la seva base ciclòpia, tant les excavacions del seu reompliment per part de Serra Vilaró (1949), com les investigacions posteriors (Lamboglia, 1974, Hauschild, 1983), han confirmat que la muralla és plenament romana, i se'n va iniciar la construcció a finals del segle III aC, mentre que es va ampliar i reformar a principis del segle II aC.

En resum, es pot afirmar l'existència d'un poblat ibèric a la part baixa de la ciutat, que s'inicia a finals del segle V aC, es desenvolupa fins al segle III aC i s'integra posteriorment dins l'estructura urbanística de la ciutat romana. Quant a la identificació d'aquest nucli amb els topònims *Tarrakon* i *Cese*, dels quals parlen les fonts i la numismàtica, encara no hi ha elements suficients que permetin una asseveració certa.

BIBLIOGRAFIA

- AQUILUÉ, X. *Estudi arquitectònic i arqueològic dels solars del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Delegació de Tarragona, situats entre els carrers de Santa Tecla i Sant Llorenç*. Barcelona, 1984. [Inèdit]
- AQUILUÉ, X.; DUPRÉ, X. «Reflexions entorn de Tarraco en època tardo-republicana». *Forum* [Tarragona], 1 (1986).

- BALLBÉ, X.; BARBERÀ, J.; BARRIAL, O.; FOLCH, J.; MENÉNDEZ, X.; MIRÓ, C.; MIRÓ, M. T.; MIRÓ, N.; MOLIST, N.; SOLIAS, J. M. «Distribución del espacio en el poblado ibérico de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Baix Llobregat)». *Coloquio sobre el microespacio* [Terol], 3 (1986), p. 303-320.
- DURAN, E. *Lluís Ponç d'Icard i el Llibre de les Grandeses de Tarragona*. Barcelona, 1984.
- HAUSCHILD, Th. *Arquitectura romana de Tarraco*. Tarragona, 1983.
- HERNÁNDEZ SANAHUJA, B. «Excavaciones en las ruinas del gymnasio y de las thermas romanas en Tarragona». A: *Opúsculos históricos, arqueológicos y monumentales*. Tarragona, 1884, p. 27-38.
- LAMBOGLIA, N. «Il problema delle mure e delle origini di Tarragona». *Miscelánea Arqueológica* [Barcelona], 1 (1974), p. 397-405.
- MAR, R.; RUIZ DE ARBULO, J. «La basílica de la colonia Tarraco. Una nueva interpretación del llamado Foro Bajo de Tarragona». *Forum* [Tarragona], 3 (1986).
- MIRÓ, M. T. «Restes ibèriques al carrer dels Caputxins de Tarragona». *Butlletí de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, ep. v, núm. 6 i 7 (1984-1985), p. 3-9.
- PENA, M. J. «Apuntes y observaciones sobre las primeras fundaciones en Hispania». *Estudios de la Antigüedad* [Bellatera], 1 (1984).
- RECASENS, J. M. *La ciutat de Tarragona*. Vol. I. Barcelona, 1966.
- ROCA, M. «Teatre romà de Tarragona: treballs arqueològics 1982-1983». A: *Tribuna d'Arqueologia*. Barcelona, 1982-1983.
- SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J.; SERRA, R. «El jaciment ibèric de l'Argilera i el poblament protohistòric al Baix Penedès». *Quaderns de Treball* [Barcelona], 6 (1984).
- SERRA VILARÓ, J. *Excavaciones en Tarragona*. Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades, 116. Madrid, 1932.
- «La muralla de Tarragona». *Archivo Español de Arqueología* [Madrid], 22 (1949), p. 221-236.

Amb posterioritat a la redacció d'aquesta comunicació, s'han dut a terme a Tarragona excavacions d'urgència al carrer de Pere Martell/Eivissa, que han posat al descobert més restes del poblament ibèric i han fet variar substancialment les conclusions a les quals havia arribat l'any 1987. En aquest sentit, vegeu ASERIAS, M.; BURÉS, L.; MIRÓ, M. T.; RAMON, E. «L'assentament preromà de Tarragona». *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 3. [En premsa], i ASERIAS, M.; BURÉS, L.; MIRÓ, M. T.; RAMON, E. «L'assentament preromà i el seu paper dins de l'evolució de Tarraco». A: *La ciutat en el món romà. Preectes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*. Tarragona, 1993, p. 34.